

De opkomst en ondergang van het gidslandstreven

Het Nederlandse ontwikkelingsbeleid van 1973 tot 1977

Naam: Engelina Jiers Kuiken
Studentnummer: 3916820
Adres: Nicolaasweg 140BIS, 3581 VL, Utrecht
Email-adres: E.J.Kuiken@students.uu.nl
Scriptie: Ges-Bachelor Eindwerkstuk (GE3V14054)
Studie: Geschiedenis
Datum van inleveren: 1 april 2016, te Utrecht
Docent: Dr. Paul W. van Trigt
Aantal woorden: 8.242

Samenvatting

In dit onderzoek wordt het gidslandstreven op het gebied van ontwikkelingssamenwerking bestudeerd. Via een begripshistorische benadering is onderzocht hoe verschillende historische actoren het begrip gidsland hebben gedefinieerd en getypeerd.

Het onderzoek beslaat de periode 1973 tot 1977 en het ontwikkelingsbeleid wordt bestudeerd op regeringsniveau van het toenmalige kabinet-Den Uyl. In deze periode heeft het beleid heel wat voeten in de aarde gehad. Jan Pronk, de toenmalige minister van Ontwikkelingssamenwerking, trachtte in het ontwikkelingsbeleid de gidslandgedachte door te laten klinken. Door middel van een beleid, gericht op de self reliance van ontwikkelingslanden, trachtte Pronk de economische en politieke zelfstandigheid van ontwikkelingslanden te bewerkstelligen.

De Eerste en Tweede Kamer hebben dit beleid fel bediscussieerd en vaak ook bekritiseerd. Uiteindelijk valt er een radicale omslag in het gidslanddenken aan te merken aan het eind van het jaar 1975. Pronk stelt zelf niet meer voorstander te zijn van het gidslandidee en stuurde aan op een gematigdere koers. De reden daarvoor was de toenemende complexiteit van de debatten tussen westerse landen en ontwikkelingslanden over het ontwikkelingsvraagstuk en de mislukte pogingen om het Nederlandse ontwikkelingsbeleid aan het voetlicht te brengen in het internationale onderhandelingen tussen grote machtsblokken. Nederland moest geen gidsrol vervullen, maar indirect een bijdrage leveren aan de ontwikkelingssamenwerking binnen de Europese Economische Gemeenschap.

Inhoud

Inleiding	pag. 4
1. De historiografie over de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking en het gidslandstreven	pag. 9
2. Verwachtingen en ambities <i>Het Nederlandse ontwikkelingsbeleid van 1973 tot 1975</i>	pag. 14
3. Bijstellen en meegaan <i>Het Nederlandse ontwikkelingsbeleid van 1975 tot 1977</i>	pag. 22
Conclusie	pag. 28
Lijst van afkortingen	pag. 32
Literatuurlijst	pag. 33

Inleiding

Op 22 februari 1973 verscheen er in de 'Internationale Spectator', het Clingendael magazine voor Internationale Betrekkingen, een artikel van politicus en toenmalig fractievoorzitter van de Politieke Partij Radicalen (PPR) in Nederland, Bas de Gaay Fortman. In dit artikel pleitte hij voor een drastische verandering in de Noord-Zuid- en Oost-Westbetrekkingen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. Binnen deze doelstelling zag hij een bijzondere voortrekkersrol voor Nederland weggelegd. Het was in dit artikel dat de Gaay Fortman de term gidsland verbond aan Nederland. '[...] het moet in zijn beleid een weg wijzen die ook de andere lidstaten van de EG en NAVO kan voeren naar een mondiaal verantwoord veiligheids- en ontwikkelingsbeleid.'¹

Deze drang om een voorbeeldrol te willen bekleden in de wereld is geen plotselinge ingeving geweest van de Gaay Fortman, maar vindt zijn oorsprong in de geschiedenis van de buitenlandpolitiek van Nederland. Volgens oud-politicus en minister van Defensie en Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken, Joris Voorhoeve, moet er bij de verklaring van deze drang gekeken worden naar de invloed van historische tradities op de buitenlandse politiek.² De traditie die aan de basis staat van het gidslandidee, is volgens hem de internationaal-idealistische traditie.³ In de jaren zeventig vertaalde deze traditie zich in een mondiale benadering van de buitenlandpolitiek. Een van de belangrijkste pijlers van deze mondiale benadering was volgens Voorhoeve de toenemende aandacht voor een actieve aanpak van de armoede in de derde wereld en het ontwikkelingsvraagstuk. Dat Nederland deze benadering van de buitenlandpolitiek koos, had volgens Voorhoeve te maken met de kleine natie die Nederland is. Door het machtsmisbruik van grote mogendheden, zouden kleine landen er enigszins toe gedwongen worden een politiek met een idealistische natuur te voeren. Dit idealistische karakter streefde naar meer internationale samenwerking en integratie.⁴

¹ Bas de Gaay Fortman, 'De vredespolitiek van de radicalen', *Internationale Spectator* (22 februari 1973) 109-113, aldaar 112.

² Parlement en Politiek, 'Prof. Dr. Ir. J.J.C. (Joris) Voorhoeve' (versie onbekend), http://www.parlement.com/id/vg09llni81wj/j_j_c_joris_voorhoeve (28 maart 2016).

³ J.J.C. Voorhoeve, *Peace, profits and principles. A study of Dutch foreign policy* (Den Haag 1979) 49-53.

⁴ P.A.M. Malcontent, *Op Kruistocht in de Derde Wereld. De reacties van de Nederlandse regering op ernstige en stelselmatige schendingen van fundamentele mensenrechten in ontwikkelingslanden, 1973-1981* (Hilversum 1998) 19; J.J.C. Voorhoeve, 'Idealisme en realisme in het Nederlandse buitenlands beleid', in: S.W. Couwenberg (red.), *De Nederlandse natie* (Utrecht en Antwerpen 1981) 80-99, aldaar 84-86; Robbie Canninga, 'Donkere schaduwen verlicht' (versie 12 juni 2016), http://www.geschiedenis.nl/index.php?go=home.showBericht&bericht_id=244 (14 maart 2016).

In dit onderzoek staat het ontwikkelingsbeleid onder kabinet-Den Uyl, dat regeerde van 1973 tot 1977, centraal. Dit kabinet staat bekend als het meest progressieve kabinet ooit en wordt getypeerd als de vertolker van de Nederlandse hervormingsdrang en het maakbaarheidsgeloof, dat zich met name uitte op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. De actieve aanpak van het ontwikkelingsvraagstuk werd ook een van de belangrijkste punten in het politieke programma van het kabinet, ‘Keerpunt 1972’.⁵ Op dit beleidsterrein moest het progressieve karakter van het kabinet naar voren komen.⁶

De verantwoordelijke minister voor het ontwikkelingsbeleid werd Jan Pronk van de Partij van de Arbeid (PvdA). Hij was de persoon die gehoor zou kunnen gaan geven aan de wens van Bas de Gaay Fortman om van Nederland een gidsland te maken. De plannen aan het begin van de regeerperiode waren ambitieus. Pronk betoogde in zijn beleid te streven naar een structurele hervorming binnen de internationale economische orde, die bij zou dragen aan de onafhankelijkheid en een grotere economische en politieke zelfstandigheid van de ontwikkelingslanden.⁷

Echter, bij zijn aftreden in 1977 verklaarde Pronk: ‘Internationaal is er natuurlijk niet zoveel verwezenlijkt. Het Nederlandse beleid heeft enkele kleine effecten gehad. Dat is niet zoveel, maar we hebben door ons beleid een klein beetje als model kunnen dienen, zoals dat ook kan.’⁸ Deze uitspraak is opmerkelijk, gezien de ambitieuze plannen met betrekking tot het ontwikkelingsbeleid bij het aantreden van het kabinet.

Om een verklaring voor deze uitspraak te vinden, zal er in deze scriptie onderzocht worden welke rol de Nederlandse regering onder kabinet-Den Uyl in eerste instantie voor zichzelf zag weggelegd in het ontwikkelingsbeleid en hoe deze rol veranderd is, en waarom. Daarbij zal worden gefocust op de verklaringen die ten

⁵ Parlement en Politiek, ‘Schaduwkabinetten’ als mislukte opmaat naar een Progressieve Volkspartij’ (versie onbekend), http://www.parlement.com/id/vh8lnhrq7ybf/schaduwkabinetten_als_mislukte_opmaat (28 maart 2016).

⁶ *Verslag der Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1972-1973*, 1573; Duco Hellema, *Neutraliteit & Vrijhandel. De geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse betrekkingen* (Utrecht 2001) 287-290; J.C. Kennedy, ‘Nederland als het meest progressieve land ter wereld’, in: Wim van Noort en Rob Wiche (red.), *Nederland als voorbeeldige natie* (Hilversum 2006) 105-118, aldaar 106-111.

⁷ Jan Ramakers, Gerrit Voerman en Rutger Zwart (red.), *Illusies van Den Uyl? De spreiding van kennis, macht en inkomen* (Amsterdam 1998) 1-2; Hellema, *Neutraliteit & Vrijhandel*, 289; Margriet Brandsma en Pieter Klein, *Jan Pronk. Rebel met een missie* (Utrecht 1996) 52.

⁸ Geciteerd in: Maarten Kuitenbrouwer, ‘Nederland gidsland? De ontwikkelingssamenwerking van Nederland en gelijkgezinde landen, 1973-1985’, in: J.A. Nekkers en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999) 183-200, aldaar 192.

grondslag liggen aan deze veranderende rol. In het onderzoek zal eveneens bestudeerd worden welke betekenis aan het begrip gidsland aldoor is gegeven.

Om heldere beantwoording te geven op de onderzoeksvraag zullen eerst de volgende relevante deelvragen beantwoord worden. Allereerst zal er een overzicht geschetst worden van het historiografisch debat rondom het ontwikkelingsbeleid van de Nederlandse regering onder kabinet-Den Uyl. Er zal specifiek gekeken worden hoe wetenschappers de voortrekkersrol van Nederland in hun betogen hebben opgenomen en welke betekenis zij daaraan gegeven hebben. Daarbij zal ook de toegevoegde waarde van dit onderzoek aan het historiografisch debat duidelijk worden. Daarna zal het ontwikkelingsbeleid van Nederland tot 1975 onderzocht worden. Daarbij zal worden bestudeerd hoe het ontwikkelingsbeleid werd vormgegeven en welke rol Nederland toebedeeld kreeg in dit beleid. Belangrijk hierbij zijn ook de reacties van de Eerste en Tweede Kamer op het beleid in de eerste kabinetjaren, aangezien het beleid gedragen moest worden door het parlement, welke de minister ook ter verantwoording konden roepen over zaken die in het beleid aan de orde werden gesteld. Tot slot zal het beleid van de jaren 1976 tot 1977 onderzocht worden. Ook hier zijn de reacties vanuit de Eerste en Tweede Kamer van belang. In dit laatste hoofdstuk zal onder andere de veranderende rol van Nederland in de ontwikkelingssamenwerking verklaard worden. Voor de scheidslijn in deze jaren is gekozen vanwege aanwijzingen in de secundaire literatuur die spreken van een breuk in het gidslanddenken onder verschillende regeringsleden en parlementariërs in 1975.

De belangrijkste bronnen waar in dit onderzoek gebruik van zal worden gemaakt, zijn de Kamerstukken, Kamerverslagen, Kamervragen en de Memorie van Toelichting uit de regeringsjaren 1973 tot 1977. In deze stukken zal bestudeerd worden hoe de verantwoordelijke ministers de Nederlandse rol in het ontwikkelingsbeleid vorm hebben gegeven en hoe dit beleid in het parlement ontvangen is. Daarnaast zal er gelet worden op of, en hoe er werd gesproken over Nederland als gidsland of voorbeeldland. Met behulp van de secundaire literatuur zal worden nagegaan in welke periodes er hevige debatten zijn gevoerd rondom ontwikkelingssamenwerking en het ontwikkelingsbeleid en hoe deze zich verhouden tot de historische context.

Het ontwikkelingsbeleid van dit kabinet is reeds door verscheidene academici en wetenschappers vanuit verschillende perspectieven bestudeerd waarbij ook het begrip gidsland is toegepast. De vraag die in veel van deze onderzoeken centraal staat is of Nederland in de jaren zeventig wel of geen gidsland was in vergelijking met andere

westerse landen.⁹ Waarin dit onderzoek zich onderscheidt van de bestaande historiografie is dat het ontwikkelingsbeleid van Nederland in de jaren zeventig niet in een vergelijkend perspectief met andere landen wordt geplaatst, maar dat dit op regeringsniveau bestudeerd zal worden. Er zal onderzocht worden hoe de Nederlandse regering, en dan met name Jan Pronk, het beleid vorm wilde geven en hoe hier vanuit de Eerste en Tweede Kamer op gereageerd is. Daarnaast zal de betekenis die door de regering en het parlement aan de term gidsland is gegeven achterhaald worden. Op deze manier wil dit onderzoek een bijdrage leveren aan een beter begrip van de rol die Nederland volgens de regering van 1973 tot 1977 in de ontwikkelingssamenwerking diende te vervullen en hoe het gidslandidee hieraan verbonden is geweest.

Zoals hiervoor reeds opgemerkt, zal het concept gidsland een belangrijke rol spelen in het onderzoek. Voor Bas de Gaay Fortman betekende gidsland het zijn van een voorbeeld voor andere landen in het realiseren van mondiaal ontwikkelingsbeleid dat bijdraagt aan het tot stand brengen van rechtvaardige economische structuren. Deze definitie van gidsland hoeft niet vaststaand te zijn, maar kan door verschillende personen van een andere betekenis zijn voorzien. Het traceren van veranderende betekenissen van begrippen en het verklaren er van valt binnen het domein van de begripsgeschiedenis. De betekenis van sommige begrippen verandert met de tijd waardoor het begrip zelf ook een geschiedenis krijgt. Deze geschiedenis zal achterhaald moeten worden om te begrijpen wat er op een bepaald moment met een begrip bedoeld is.¹⁰

De afbakening van het domein van de begripsgeschiedenis is vormgegeven door de Duitse historicus Reinhart Koselleck. Hij formuleerde drie kernelementen welke begripsgeschiedenis onderscheiden van de lexicografie: het schrijven van woordenboeken, en de traditionele vormen van intellectuele geschiedenis. Ten eerste bestudeert begripsgeschiedenis grondbegrippen in plaats van doctrines of intellectuele stelsels. Ten tweede hanteert begripsgeschiedenis bij dit object van studie een breed scala aan bronnenmateriaal. Als laatste bestaat er een sterke relatie tussen begripsgeschiedenis en sociale geschiedenis. Dit komt in het bijzonder terug in het

⁹ J.A. Nekkers en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999).

¹⁰ Arnold Heumakers, 'Het verval is vaak de redding' (versie 20 juli 2007), <http://vorige.nrc.nl/krant/article1820107.ece> (15 maart 2016); Jan Blokker, 'Een veranderend vaderlandbeeld' (versie 3 september 1999), <http://www.volkskrant.nl/boeken/een-veranderend-vaderlandbeeld~a515079/> (15 maart 2016).

onderzoek naar de wisselwerking tussen begripsvorming enerzijds en ontwikkelingen op sociaal, economische en politiek gebied anderzijds.¹¹

In dit onderzoek zal ook de wisselwerking tussen beleidsvorming en debat aan de ene kant en de betekenis van het begrip gidsland aan de andere kant duidelijk worden. De betekenis die aan het begrip gidsland in de jaren zeventig steeds is toegekend zal aldoo helder uitgelegd en toegelicht worden.

De relevantie van dit onderzoek is tweeledig. Niet alleen wordt het ontwikkelingsbeleid en daarmee het gidslandstreven onder kabinet-Den Uyl op regeeringsniveau bestudeerd, maar ook is de gidslandgedachte vandaag de dag nog niet verdwenen. Klaarblijkelijk is de wil om een gidsland te zijn de laatste jaren weer toegenomen. Zo hoopte de huidige minister van Ontwikkelingssamenwerking, Lilliane Ploumen begin vorig jaar nog met haar beleid een gidsrol te vervullen voor andere Europese landen.¹²

¹¹ W.R.E. Velema, 'Nederlandse begripsgeschiedenis. Ten geleide', in: N.C.F. van Sas (red.), *Vaderland. Een geschiedenis vanaf de vijftiende eeuw tot 1940* (Amsterdam 1999) 9-17, aldaar 9-14.

¹² Arnout Brouwers, 'Levert Ploumens vinger in de dijk werkelijk iets op?' (versie 28 mei 2015), <http://www.volkskrant.nl/opinie/levert-ploumens-vinger-in-de-dijk-werkelijk-iets-op~a4041453/> (15 maart 2016).

Hoofdstuk 1

De historiografie over de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking en het gidslandstreven

Sinds halverwege de twintigste eeuw streven landen niet alleen naar economische vooruitgang in hun eigen land, maar werken zij ook samen bij hulpverlening aan minder ontwikkelde landen.

Op drie oktober 1949 nam Nederland als een van de eerste lidstaten van de Verenigde Naties (VN) deel aan het programma voor Internationale Technische Hulp.

Tegelijkertijd betekende deze deelname voor Nederland de eerste stap op het gebied van ontwikkelingssamenwerking.¹³ Hierna stegen de bestedingen aan ontwikkelingshulp hard. Deze groei vond vooral plaats in de jaren zeventig, voortkomend uit de internationaal-idealistische visie dat het verkleinen van de kloof tussen arm en rijk in de wereld een actieve aanpak vergde.¹⁴ In de geschiedschrijving over het ontwikkelingsbeleid van de jaren zeventig is deze actieve aanpak samengevat met het concept gidsland. In dit hoofdstuk zal deze historiografie uiteengezet worden, waarbij er met name een bijzondere aandacht is voor de interpretatie van gidsland in deze geschiedschrijving.

De centrale vraag in een groot deel van de historiografie over het ontwikkelingsbeleid van de jaren zeventig luidt: Was Nederland op het gebied van ontwikkelingssamenwerking in deze jaren een gidsland, of is dit denkbeeld aanvechtbaar? Drie wetenschappers die tegenover elkaar staan in dit debat zijn historicus Peter Malcontent en politicoloog Jan Nekkers enerzijds, en historicus Maarten Kuitenbrouwer anderzijds.

Malcontent en Nekkers publiceerden in 1999 een analyse van het ontwikkelingsbeleid van de jaren zeventig. Er is door de auteurs voornamelijk gelet op de verschillende maatregelen in het Nederlandse ontwikkelingsbeleid in vergelijking tot ontwikkelingsmaatregelen die door andere landen en instituties in die tijd werden genomen. Zo is er onder andere gekeken naar ideeën over de internationale herverdeling van de welvaart. Volgens de Nederlandse regering zou een besteding van 0,7 procent van het bruto nationaal product (BNP) aan officiële ontwikkelingshulp deze herverdeling bevorderen. Deze hulp zou ten goede moeten komen aan de allerarmsten in

¹³ E.L. Herfkens, 'Woord vooraf', in: J.A. Nekkers en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999) 7, aldaar 7.

¹⁴ Herfkens, 'Woord vooraf', 7.

de wereld. Malcontent en Nekkers verklaarden dat deze maatregelen in feite niets meer waren dan een progressieve uitbouw van reeds verkondigde en doorgevoerde ontwikkelingsmaatregelen door andere landen en instituties. De Wereldbank had dezelfde ideeën over internationale herverdeling van de welvaart al verkondigd, en het idee om deze hulp te concentreren op de allerarmsten was bij de Scandinavische landen al tot uitgangspunt van hun beleid gemaakt.¹⁵ Volgens de auteurs was Nederland internationaal gezien wel een van de progressieve koplopers op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, maar een gidsland was toch een overdreven opvatting.¹⁶ In dit onderzoek hebben de auteurs het begrip gidsland beschouwd als een land dat een ontwikkelingsbeleid moet voeren dat vernieuwend is, en zich wezenlijk onderscheidt van het beleid van andere landen en instituties, opdat het op die manier een duidelijk voorbeeld zou kunnen zijn.

Dat een beleid niet altijd vernieuwend hoeft te zijn om als voorbeeld te kunnen dienen, beweerde historicus Maarten Kuitenbrouwer. In 1999 deed hij een vergelijkend onderzoek tussen het ontwikkelingsbeleid van Nederland en dat van andere westerse landen waarin hij de omvang van de hulp vergeleek. De landen die hij in zijn onderzoek meenam, waren allemaal deelnemers in het gelijkgezindenoverleg dat door minister Jan Pronk en zijn Noorse collega Jens Stoltenberg in 1975 werd opgezet. Deze groep probeerde een brugfunctie te vervullen tussen ontwikkelingslanden en geïndustrialiseerde landen in de onderhandelingen betreffende de hervorming van de internationale economische betrekkingen. Kuitenbrouwer legde in zijn onderzoek de focus op de positie van Nederland binnen het gelijkgezindenoverleg, de donoruitgaven van Nederland en andere westerse landen en de rol van mensenrechten in het ontwikkelingsbeleid van zowel Nederland als andere westerse landen. Volgens Kuitenbrouwer was de eerste indicatie dat Nederland een gidsland was te zien is in de actieve rol die Nederland tussen 1975 en 1985 bekleedde in het gelijkgezindenoverleg. De sterke voortrekkersrol die Nederland toen uitoefende was nadrukkelijker in de periode van kabinet-Den Uyl dan onder latere kabinetten.¹⁷

¹⁵ P.A.M. Malcontent, J.A. Nekkers en F. van Dam, 'Inleiding. Doe wel en zie niet om', in: J.A. Nekkers en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999) 11-60, aldaar 31-39.

¹⁶ Peter van Dam, 'Beyond the merchant and the clergyman: Assessing moral claims about development cooperation', *Third World Quarterly* 35 (2014) 9, 1-24, aldaar 5-9.

¹⁷ M. Kuitenbrouwer, 'Nederland gidsland? De ontwikkelingssamenwerking van Nederland en gelijkgezinde landen, 1973-1985', in: J.A. Nekkers en P.A.M. Malcontent (red.), *De Geschiedenis van Vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999) 183-200, aldaar 183-188.

Vervolgens beredeneerde Kuitenbrouwer de gidsrol van Nederland aan de hand van de donor uitgaven van Nederland en andere westerse landen. Dit deed hij op basis van een reeks vergelijkende studies onder de redactie van de Noorse ontwikkelingsdeskundige Olav Stokke en de Canadese politicoloog Cranford Pratt. Deze studies waren toegespitst op het hulp-, en United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)– beleid van Canada, Nederland, Zweden en Denemarken. Volgens Pratt en Stokke vormden Canada, Noorwegen, Nederland en de drie Scandinavische landen de voorhoede onder de westerse hulpgevers.¹⁸ Alle zes landen gaven een groter percentage van het BNP uit aan officiële ontwikkelingshulp dan de gemiddelde 0,35 procent onder de leden van de Organisatie voor Economische Ontwikkeling en Samenwerking (OESO) tijdens de jaren zeventig. Alleen Nederland en Scandinavië voldeden aan de VN-norm van 0,7 procent, door 1 procent van hun BNP te doneren. Nederland gaf zelfs zes jaar lang het hoogste percentage van het BNP onder de OESO-landen aan officiële ontwikkelingshulp. Op basis van deze constatering concludeerde Kuitenbrouwer dat Nederland qua hulpomvang ook duidelijk een gidsland was.¹⁹

De rol van de mensenrechten in de ontwikkelingssamenwerking van Nederland, België, Canada en de drie Scandinavische landen laat zich minder makkelijk kwantificeren. Maar de beschikbare literatuur laat volgens Kuitenbrouwer een duidelijk patroon zien. In Nederland en de drie Scandinavische landen speelden de mensenrechten als doelstelling een vrij grote rol in het ontwikkelingsbeleid, terwijl dit in België en Canada veel geringer was. Dit baseerde hij op het gegeven dat Nederland en de drie Scandinavische landen tijdens de jaren zeventig de hulp aan regimes die mensenrechten schonden verminderd heeft, en de hulp aan regimes die deze rechten bevorderden heeft vergroot.²⁰

Waar Malcontent en Nekkers in hun onderzoek gidsland definiëren als een land wat een nieuw en afwijkend ontwikkelingsbeleid voert ten opzichte van andere landen, legt Kuitenbrouwer deze rol uit als een land dat meer aan ontwikkelingshulp geeft dan andere landen. Dat er juist niet naar het beleid en de hulp moet worden gekeken, maar

¹⁸ UNCTAD, 'About UNCTAD' (versie 2013), <http://unctad.org/en/Pages/AboutUs.aspx> (20 maart 2016). De UNCTAD is een permanent lichaam van de VN welke verantwoordelijk is voor het behandelen van ontwikkelingsvraagstukken. Het is ook een forum waar afgevaardigden van verschillende landen kunnen praten over deze vraagstukken.

¹⁹ Kuitenbrouwer, 'Nederland gidsland?', 189-191.

²⁰ Ibidem, 190.

naar de internationale context bij het bestuderen van de gidslandrol, werd in 2009 beargumenteerd door historicus Duco Hellema. Hij stelde dat het Nederlandse ontwikkelingsbeleid zich enkel aangepast heeft aan de internationale omstandigheden.²¹ De plaats binnen de internationale machtsstructuren, die nauw aansloten bij de internationale relaties op economisch gebied, verklaarden volgens Hellema het ontwikkelingsbeleid van Nederland veel meer, dan interne factoren zoals partijpolitieke verhoudingen en sociaaleconomische en culturele verhoudingen.²² Afgaande op de bevindingen van Hellema was Nederland helemaal geen gidsland in de jaren zeventig, maar waaide het beleid met de internationale winden mee en vervulde het een tussenpositie binnen de internationale hiërarchie.

Het gidslandstreven is niet alleen op beleidsniveau en vanuit een vergelijkend perspectief bekeken. Historicus James C. Kennedy ziet de Nederlandse steun aan ontwikkelingslanden als een vorm van moreel activisme. Het geven van hulp was volgens hem voor Nederland een morele opdracht en een teken van solidariteit met de wereldburgers. Nederland schonk grote bedragen aan ontwikkelingshulp en was een van de grote ondersteunende partijen van vredesmissies van de VN. Met deze instelling hoopte Nederland volgens Kennedy als moreel voorbeeld te kunnen dienen voor andere naties. Toch liep Nederland volgens hem niet helemaal voorop. Andere landen zoals Canada deden niet voor Nederland onder.²³

Dit moreel activisme als wezenskenmerk van het gidslandstreven was al eerder bestudeerd door professor Koen Koch. Hij erkende het gidslandstreven als moreel activisme wel, maar relativeerde dit ook. Het moreel activisme dat zich in de jaren zeventig uitte in verschillende thema's, waaronder in de ontwikkelingsproblematiek, was volgens hem niet specifiek Nederlands. Het was niet iets wat exclusief bij Nederland hoorde.²⁴

De hiervoor genoemde auteurs hanteren allemaal een andere invulling van het begrip gidsland en zij bestuderen deze rol ook allen via uiteenlopende methodes. Het verbindende kenmerk van deze historiografie is dat er door alle auteurs een Nederlands, of anders gezegd, westers onderzoeksperspectief gehanteerd wordt. Dit perspectief is ook karakteriserend voor de geschiedschrijving over ontwikkelingssamenwerking

²¹ Duco Hellema, *Dutch foreign policy. The role of the Netherlands in world politics* (Dordrecht 2009) 39.

²² Hellema, *Dutch foreign policy*, 40-41; Hellema, *Neutraliteit en vrijhandel*, 300.

²³ Kennedy, 'Nederland als het meest progressieve land ter wereld', 111.

²⁴ Koen Koch, 'Nederland: gids of volger?', *De Gids* 160 (1997) 7/8, 477-482, aldaar 478.

tijdens de jaren negentig in het algemeen. Zowel in de Nederlandse als in de internationale literatuur zijn er in de jaren negentig verschillende studies en essays verschenen welke zich concentreerden op het idee dat ontwikkelingshulp en vooruitgang een westerse uitvinding was.²⁵

In dit onderzoek zal het ontwikkelingsbeleid van Nederland in de jaren zeventig ook vanuit een westers perspectief bestudeerd worden. Dit wordt gedaan vanuit de veronderstelling dat de bestudering van ontwikkelingssamenwerking vanuit dit perspectief nog niet is uitgeput en dat hier nog altijd iets aan toegevoegd kan worden. Dit onderzoek onderscheidt zich dan ook op twee manieren van de hiervoor behandelde historiografie. Enerzijds wordt het ontwikkelingsbeleid van Nederland niet op internationaal niveau, maar op regeringsniveau bestudeerd. Anderzijds wordt er geen algemene betekenis van het begrip gidsland gehanteerd, maar wordt er onderzocht welke betekenis de historische actoren er aan hebben gegeven.

²⁵ Joseph Morgan Hodge, 'Writing the history of development (Part 1: The First wave)' *Humanity Journal* 6 (2016) 3, 429-463, aldaar 449-452.

Hoofdstuk 2: Verwachtingen en ambities

Het Nederlandse ontwikkelingsbeleid van 1973 tot 1975

De progressieve koers van het ontwikkelingsbeleid in het eerste regeringsjaar van kabinet-Den Uyl was al ingezet tijdens de laatste regeerperiode van het voorgaande kabinet-Biesheuvel II. Bij het verklaren van deze koers moet er gekeken worden naar de internationale situatie op ontwikkelingsgebied begin 1973. In dat jaar concludeerde de toenmalige president van de Wereldbank, Robert Strange McNamara, dat het grootste deel van de derde wereldlanden nog steeds in armoede leefde. De ‘Groep van 77’, opgericht in 1964 door 77 ontwikkelingslanden tijdens de eerste sessie van de UNCTAD, reageerde kort daarop middels een samengesteld eisenpakket onder de noemer Nieuwe Internationale Economische Orde (NIEO). Dit eisenpakket werd voorgelegd aan de geïndustrialiseerde landen met de bedoeling deze landen te bewegen tot onderhandelingen over structurele hervorming van de wereldeconomie.²⁶

In Nederland werden op regeringsniveau de eerste stappen gezet richting een progressief ontwikkelingsbeleid door de hulp aan verschillende landen uit te breiden en de bevoegdheden van de toenmalige minister voor Ontwikkelingssamenwerking, Cees Boertien, binnen het UNCTAD-overleg te vergroten. Veel tijd om deze progressieve koers te etaleren kreeg Boertien niet. Op 11 mei 1973 werd het kabinet-Biesheuvel II ontslagen en een paar weken later legde het nieuwe kabinet, onder premierschap van Joop den Uyl, de regeringsverklaring af.²⁷

De nieuwe minister voor Ontwikkelingssamenwerking werd Jan Pronk. Van Den Uyl kreeg hij de boodschap mee in zijn beleid te streven naar de opheffing van ongelijkheid en achterstelling van ontwikkelingslanden ten opzichte van geïndustrialiseerd landen.²⁸ In het eerste jaar van zijn ministerschap ging hij ambitieus aan de slag met het ontwikkelingsbeleid en zou hij zich daarbij in sterke mate hebben laten leiden door de gedachte Nederland een gidsland te laten zijn. Volgens Pronk zou deze rol voor Nederland een tweeledige bedoeling hebben. Enerzijds moesten behoudende landen worden meegetrokken in het streven naar opheffing van

²⁶ Marc Bossuyt en Jan Wouters, *Grondlijnen van Internationaal Recht* (Antwerpen-Oxford 2005) 748; Malcontent, Nekkers en Van Dam, ‘Inleiding’, 31-32.

²⁷ Ibidem, 32-33; Parlement en Politiek, ‘Kabinet-Biesheuvel I en II (1971-1973)’ (versie onbekend), http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvwa/kabinet_biesheuvel_i_en_ii_1971_1973 (15 maart 2016).

²⁸ Brandsma en Klein, *Jan Pronk*, 45; Malcontent, Nekkers en Van Dam, ‘Inleiding’, 33.

ongelijkheid en achterstelling van ontwikkelingslanden, anderzijds mochten standpunten van Nederland niet verwateren.²⁹

Het doel van het ontwikkelingsbeleid werd door Pronk en zijn collega-minister en partijgenoot Max van der Stoep van Buitenlandse Zaken, uiteengezet in de Memorie van Toelichting op de rijksbegroting voor het dienstjaar 1974. Met het ontwikkelingsbeleid moest volgens de ministers een maximale bijdrage geleverd worden aan het scheppen van diepgaande belangengemeenschappen tussen ontwikkelingslanden en geïndustrialiseerde landen. Dit zou uiteindelijk de beste garantie voor vrede en welvaart vormen voor beide partijen. Daarnaast moest de samenwerking tussen het kapitalistische Westen, het communistische Oosten en het onderontwikkelde Zuiden en het geïndustrialiseerde Noorden hernieuwd en verstevigd worden. Volgens Pronk en Van der Stoep bestonden hierin voor Nederland voldoende mogelijkheden om een constructieve rol te spelen.³⁰

Een belangrijk uitgangspunt in het ontwikkelingsbeleid was het principe van self reliance. Het ontwikkelingsbeleid moest gericht zijn op het realiseren van de politieke en economische zelfstandigheid van de ontwikkelingslanden. Volgens Pronk betekende dit dat ontwikkelingslanden om te beginnen een sterkere positie in het internationaal overleg moesten vervaardigen. Deze sterkere positie kon verwezenlijkt worden door een wijziging in de internationale economische structuren en door aanpassing van de hulpverlening door westerse landen. Dit alles moest wel op een dusdanige manier vormgegeven worden zodat de zelfstandigheid van ontwikkelingslanden minimaal zou worden aangetast.³¹

De aanpassing van de hulpverlening werd in het beleid vertaald naar een bewuste keuze tussen verschillende vormen van kapitaaloverdracht en daarbij voorwaarden voor deze overdracht. Een voorbeeld hiervan was het aanwenden van geldstromen binnen de ontwikkelingslanden zelf en het zoveel mogelijk gebruik maken van expertise uit deze landen bij ontwikkelingsprojecten. Op die manier zou er zoveel mogelijk beroep worden gedaan op verschillende bronnen in ontwikkelingslanden en zou de invloed van westerse landen minimaal blijven.³²

²⁹ Brandsma en Klein, *Jan Pronk*, 45-50.

³⁰ HTK 1973-1974, Bijl. A, 12600-V Rijksbegroting, nr. 2, Memorie van Toelichting, 2.

³¹ HTK 1973-1974, Bijl. A, 12600-V Rijksbegroting, nr. 2, MvT, p. 27-30.

³² HTK 1973-1974, Bijl. A, 12600-V Rijksbegroting, nr. 2, MvT, p. 28.

De transformatie van de internationale economische structuren kon volgens Pronk bewerkstelligd worden door het realiseren van de NIEO. Volgens hem was een totstandkoming van de NIEO de manier om bestaande politieke en economische afhankelijkheidsrelaties te doorbreken.³³ Om ervoor te zorgen dat ontwikkelingslanden en westerse landen met elkaar in dialoog zouden gaan over de NIEO, zou Pronk enkele jaren later aansturen op een gelijkgezindenoverleg. Dit overleg bestond uit Nederland, samen met andere, soms wisselende, progressief geregeerde westerse landen zoals de Scandinavische landen, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland.³⁴ Met dit gelijkgezindenoverleg werd gepoogd een brugfunctie te vervullen binnen de VN en de UNCTAD in de dialoog tussen ontwikkelingslanden en westerse landen. Wanneer westerse landen ervan overtuigd waren dat er een herstructurering van bestaande afhankelijkheidsrelaties nodig was, zou de NIEO de beste kans van slagen hebben.³⁵

In dit idee voor een gelijkgezindenoverleg komt duidelijk het eerste aspect van de gidslandrol terug die Pronk voor ogen had; het meetrokken van behoudende landen in het streven naar opheffing van ongelijkheid en achterstelling en de self reliance van ontwikkelingslanden. Pronk was zelf een voorstander van de totstandkoming van de NIEO en een gelijkgezindenoverleg zou een geschikte manier zijn om andere westerse landen aan te sporen zich ook in te zetten voor dit streven.

Dat deze koers niet door iedereen toegejuicht werd, is te zien aan de sceptische reacties op het beleid vanuit de Tweede Kamer, kort na de presentatie van de Memorie van Toelichting. Marius van Amelsvoort van de Katholieke Volkspartij (KVP) vroeg zich af of Pronk er rekening mee had gehouden dat ontwikkelingslanden niet indirect echt vrij zouden zijn wanneer ze politiek en economische zelfstandig zouden worden. ‘Als een land vrij is in de zin, dat het geen overheersing van buitenaf kent, is het nog lang niet zeker, dat de heersende klasse in dat vrije land haar eigen bevolking niet onderdrukt en een maatschappelijke structuur niet dwingend oplegt.’³⁶ Wat Van Amelsvoort hier mogelijk mee bedoelde was dat de self reliance-politiek van Pronk geen enkele zin zou hebben wanneer er sprake zou zijn van een dergelijke situatie.

³³ Parlement en Politiek, 'Prof. Dr. J.P. (Jan) Pronk' (versie onbekend), http://www.parlement.com/id/vg09l1fvqayy/j_p_jan_pronk (15 maart 2016).

³⁴ Maarten Kuitenbrouwer, *De ontdekking van de Derde Wereld. Beeldvorming en beleid in Nederland 1950-1990* (Den Haag 1994) 150-153.

³⁵ Kuitenbrouwer, *De ontdekking van de Derde Wereld*, 152.

³⁶ HTK 1973-1974, 1277.

Naast de twijfel over de effectiviteit van de self reliance-politiek in die zin of deze in elk ontwikkelingsland het gewenste resultaat zou kunnen bereiken, werd er ook kritiek geleverd op de inhoud en benadering van deze politiek. Deze kritiek kwam was voornamelijk afkomstig uit de Eerste Kamer. Volgens sommige Kamerleden was het idee van self reliance-politiek een verbloeming van iets wat al door voorgaande regeringen werd gepredikt.

Hendrik Jan Louwes van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) uitte dit naar aanleiding van het lezen van de hiervoor genoemde Memorie van Toelichting. ‘De Minister en de Regering identificeren zich met het beleid van de zgn. „self reliance”. Ondanks alle beschouwingen over wat „self reliance” nu net is en vooral wat het niet is, kan ik – na lezing en herlezing – niet inzien wat de politiek van ondersteuning van „self reliance” nu onderscheidt van de politiek van voorgaande regeringen jegens ontwikkelingslanden’.³⁷ Naast de onzekerheid over de betekenis van self reliance-politiek, stuitte het Louwes tegen de borst dat de Memorie van Toelichting volgens hem dweepte van de socialistische signatuur en de belerende toon.³⁸

Freek Piket van de Christelijke Historische Unie (CHU) zette zijn vraagtekens bij de benadering van de self reliance-politiek. Hij vroeg zich af of de manier waarop Pronk het idee van self reliance benaderde niet te algemeen of de westers was, in die zin dat hij veronderstelde dat ontwikkelingslanden er allerm minst behoefte aan hadden om een sociale of maatschappelijke manier van leven te leiden zoals in het Westen. ‘[...] veeleer aansluiting zou gezocht moeten worden bij de wijze waarop de mens in de ontwikkelingslanden de ontplooiing van zijn menszijn wenst te beleven.’³⁹ Daarnaast was hij sceptisch over de kans van slagen van deze politiek. Volgens hem was Pronk te ambitieus en zou de wereld zich niet zo snel laten hervormen.⁴⁰

Een van de weinige partijen die wel heil zag in de self reliance-politiek was de PvdA. Het belerende karakter van de Memorie van Toelichting waar Louwes over gesproken had, werd van repliek voorzien door Bram Koopman. Hij beargumenteerde dat deze politiek juist het tegenovergestelde was van het door Louwes bestempelde paternalisme. ‘Het wil namelijk zeggen dat de ontwikkelingslanden in staat moeten zijn, hun eigen toekomstige maatschappelijke structuur te kiezen, zowel economisch en

³⁷ *Verslag der handelingen van de Eerste Kamer der Staten Generaal 1973-1974*, 439.

³⁸ HEK 1973-1974, 439.

³⁹ HEK 1973-1974, 443.

⁴⁰ HEK 1973-1974, 439.

cultureel als politiek, en dat zij zelf moeten bepalen langs welke wegen zij dit doel wensen te bereiken. [...] Wij moeten daarbij helpen [...].'⁴¹

Deze reactie werd nog eens extra onderbouwd door Pronk zelf. Self reliance onderschreef volgens hem:

‘[...] het bevorderen van een ontwikkelingsproces in ontwikkelingslanden dat erop gericht is, mensen in die landen hun eigen sociaal-economische, politieke en culturele toekomst te laten bepalen, zonder dat zij daartoe worden gemanipuleerd en gedomineerd door buitenlandse invloeden. [...] Het gaat mij [...] om self –reliance voor een samenleving in haar geheel, waarbij het resultaat van de ontwikkeling ten goede komt aan alle mensen in die samenleving’.⁴²

Hij benadrukte daarnaast dat hij niet een westerse bijdrage in een ontwikkelingsproces voor ogen had, maar dat self reliance-politiek er op gericht was, om zonder culturele dominantie, op een directe wijze bij te dragen aan de ontplooiing, ontwikkeling en welzijnsvergroting in en van ontwikkelingslanden.⁴³

Aldus ambieerde Pronk in zijn beleid een zo effectief mogelijk uitwerking van de self reliance-politiek, zonder dat het ontwikkelingslanden voorschreef welke invulling zij aan hun maatschappij en economie moesten geven. Echter, in de Memorie van Toelichting op de rijksbegroting voor het dienstjaar 1975 werd het ontwikkelingsbeleid op zo'n manier uitgebouwd, die de hiervoor gelezen uitspraak van Pronk niet helemaal ondersteunde.

In het dienstjaar 1975 wilde Pronk het ontwikkelingsbeleid een nog progressiever karakter geven, wat vooral tot uiting moest komen in het concentratielandenbeleid. Concentratielanden waren de landen waarop Nederland de bilaterale ontwikkelingshulp concentreerde.⁴⁴ Ten aanzien van de concentratielanden formuleerde Pronk drie selectiecriteria waaraan landen moesten voldoen om als concentratieland aangemerkt te worden. Deze criteria betroffen respectievelijk de mate van armoede in een land, een specifieke behoefte van hulp, en de mate van aanwezigheid van een sociaal-politieke structuur die er voor moest zorgen dat een

⁴¹ HEK 1973-1974, 440.

⁴² HEK 1973-1974, 468.

⁴³ HEK 1973-1974, 469.

⁴⁴ Malcontent, Neekers en Van Dam, 'Inleiding', 34.

beleid er op gericht kon worden de situatie in eigen land te verbeteren. Dit beleid moest ook waarborgen dat de hulp ten goede kwam aan de hele samenleving.⁴⁵

Vooraf dit laatste selectiecriteria had nogal wat voeten in de aarde. Met dit criteria ging Pronk zich namelijk expliciet bemoeien met de interne sociaaleconomische en politieke verhoudingen in ontwikkelingslanden. Ontwikkelingshulp werd op deze manier aangewend als politiek instrument en dit betekende tegelijkertijd dat Pronk zich gevaarlijk dicht in de richting van het beleidsterrein van de minister van Buitenlandse Zaken bewoog.⁴⁶ Pronk wierp deze constatering tegen door te betogen dat ontwikkelingssamenwerking per definitie buitenlands beleid was en dat dit niet los van elkaar kon worden gezien. Dit kwam omdat de zelfstandigheid van ontwikkelingslanden zou betekenen dat zij een nieuwe plaatsbepaling in de wereld kregen. Deze plaatsbepaling zou ook het gehele netwerk van politieke en economische machtsverhoudingen betreffen, en voor zover dit om externe verhoudingen ging, waren dat dezelfde verhoudingen die traditioneel als buitenlandse politiek werden aangeduid.⁴⁷

Het concentratielandenbeleid en de daaraan verbonden selectiecriteria konden rekenen op felle reacties vanuit de Tweede Kamer. In tegenstelling tot het jaar ervoor, waar de reacties slechts vraagtekens zetten bij de effectiviteit en de inhoud van de self reliance-politiek, werd er nu gesproken van een neokolonialistische insteek van het ontwikkelingsbeleid. VVD-woordvoerder Harry Waalkens was degene die Pronk zelfs openlijk beschuldigde van neokolonialisme: 'In zijn uitspraken lijkt de Minister nogal eens op een neo-kolonialist, want dát is het wanneer een regering tegen een andere regering zegt: u krijgt de broodnodige hulp alleen dán van mij, wanneer u de inrichting van uw samenleving expliciet aanpast aan onze politieke opvattingen.'⁴⁸ Ook KVP-woordvoerder Harry Aarts vond dat dit derde criteria niet strookte met het beginsel van self reliance.

'Wij achten een te rechtstreekse en indringende bemoeienis met gewenste politie-sociale structuren ook in strijd met het door de Minister naar onze mening terecht

⁴⁵ HTK 1974-1975, Bijl. A, 13100-V Rijksbegroting, nr. 2, Memorie van Toelichting, 76; HTK 1974-1975, 76; Duco Hellema, *Nederland en de jaren zeventig* (Utrecht 2012) 167-169; Hellema, *Neutraliteit en Vrijhandel*, 290.

⁴⁶ P.A.M Malcontent, 'De schaduwminister van Buitenlandse Zaken. Ontwikkelingshulp als politiek instrument', in: J.A. Nekkers en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999) 217-236, aldaar 217-223.

⁴⁷ HTK 1973-1974, Bijl. A, 12600-V Rijksbegroting, nr. 2, MvT, p. 28.

⁴⁸ HTK 1974-1975, 3042.

gehuldigde beginsel van self-reliance [...] dat wij geen invloed moeten trachten uit te oefenen op ontwikkelingen die deze landen zelf, overeenkomstig hun eigen visie en behoeften, willen doormaken.’⁴⁹

Pronk verdedigde deze kritiek door uit te leggen dat het ontwikkelingsbeleid een aantal keuzes maakte. In deze keuzes speelde een aantal randvoorwaarden een rol. Een van deze randvoorwaarden was effectiviteit. ‘[...] de mogelijkheid om aan te vullen, waar anderen te kort schieten. Ik sta daar positief tegenover. Effectiviteit kan worden vertaald in termen van het derde criterium – de vraag rijst daarbij, wat effectief is en of de hulp werkelijk aan de mensen ten goede komt [...].’⁵⁰ Waar Pronk hier specifiek op doelde was het sociaal-politieke en maatschappelijke beleid dat in de ontwikkelingslanden gevoerd werd. Volgens Pronk moest er bij de selectie van concentratielanden goed gekeken worden of het Nederlandse ontwikkelingsbeleid daarbinnen effectief zou kunnen zijn en dat het daarom wenselijk was om het land tot concentratieland te maken.⁵¹

Waar in het regeringsjaar 1974 het eerste aspect van het gidslandidee van Pronk terug kwam in het idee voor een gelijkgezindenoverleg; het meetrekken van behoudende landen in het streven naar politieke en economische onafhankelijkheid van ontwikkelingslanden, kenmerkte het concentratielandenbeleid het tweede aspect; het behoud van eigen standpunten. Pronk handhaafde vastgestelde randvoorwaarden in het ontwikkelingsbeleid waaraan ontwikkelingslanden in een zekere mate aan moesten voldoen wilden zij door Pronk geselecteerd worden als concentratieland.

In de eerste twee regeringsjaren van Pronk is de tweeledige bedoeling die hij voorzag in zijn gidslandidee duidelijk zichtbaar geworden. Dit is in de eerste plaats duidelijk te zien in het idee voor een gelijkgezindenoverleg dat ontwikkelingslanden en andere westerse landen er toe zou moeten zetten in dialoog te gaan over de totstandkoming van de NIEO. Nederland was in dat geval het land dat verschillende partijen met elkaar in beraadslaging bracht. In de tweede plaats betekende het gidslandidee een handhaving van bepaalde criteria als het ging om de keuze van concentratielanden voor de Nederlandse ontwikkelingshulp. Het zijn van een gidsland betekende voor Pronk zowel het vervullen van een bemiddelende rol als de rol van voorwaardelijke hulpverlener.

⁴⁹ HTK 1974-1975, 3052.

⁵⁰ HTK 1974-1975, 3166-3167.

⁵¹ HTK 1974-1975, 3167.

Dat de Eerste en Tweede Kamer deze definitie niet altijd deelden, is middels de reacties op het beleid duidelijk geworden. Naar de mening van enkele parlementariërs vervulde Nederland in het beleid van Pronk enerzijds de rol van een land met te grote ambities die vermoedelijk niet waargemaakt konden worden. Anderzijds zou Nederland zich in het ontwikkelingsbeleid overheersend en inmengend opstellen naar ontwikkelingslanden. Vanaf halverwege 1975 zou Pronk zich echter bescheidener gaan opstellen ten aanzien van het ontwikkelingsbeleid en zou de Nederlandse rol drastisch door de minister worden herzien.

Hoofdstuk 3: Bijstellen en meegaan

Het Nederlandse ontwikkelingsbeleid van 1975 tot 1977

In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden welke opvattingen Jan Pronk had over het Nederland-gidsland idee. Aanvankelijk leek het er op dat Pronk, ondanks kritieken vanuit het parlement, zijn beleid stevig door zou zetten. Echter, halverwege september 1975 valt er een breuk op te merken in het gidslandidee. Van 1 tot en met 16 september 1975 was Pronk voorzitter van de Zevende Bijzondere Zitting van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Tijdens deze Zitting werd er gesproken over internationale samenwerking en ontwikkeling. Bij zijn terugkomst in Nederland verklaarde hij geen voorstander meer te zijn van het idee dat Nederland een gidsland in de wereld moest zijn.⁵²

Deze uitspraak kan te maken hebben met Pronks mening ten opzichte van de Europese Economische Gemeenschap (EEG). Enige jaren voor de Zevende Bijzondere Zitting was Pronk sceptisch over de onderhandelingen tussen de ontwikkelingslanden in de ‘Groep van 77’ en de EEG binnen de UNCTAD betreffende het realiseren van de NIEO. Nederland was zelf ook onderdeel van de EEG, maar Pronk vond dat de EEG-partners behoudender waren in de onderhandelingen dan Nederland. Pronk zag hoe dan ook weinig heil in een verregaande associatie met de EEG aangaande ontwikkelingssamenwerking. Volgens hem zou dat ervoor zorgen dat de Nederlandse regering haar eigen progressieve agenda niet meer ten uitvoer zou kunnen brengen omdat ze gecommiteerd zou zijn aan veel te terughoudende standpunten.⁵³

Kort na de Zitting zei Pronk blij verrast te zijn door de constructieve houding van de EEG, die daar ook vertegenwoordigd was. Deze houding zou meerdere westerse landen er toe bewogen hebben concessies te doen ten gunste van ontwikkelingslanden, zoals een bijdrage aan het agrarisch ontwikkelingsfonds.⁵⁴ Als gevolg hiervan zou Pronk welwillender zijn geweest om samen te werken met de EEG dan voor de Zitting. Klaarblijkelijk was deze omwenteling ook opgemerkt in de Tweede Kamer. Hier rees de vraag welke positie Nederland voor zichzelf zag weggelegd in de

⁵² Brandsma en Klein, *Jan Pronk*, 50; L.J. van Damme en M.G.M. Smits, ‘Ik heb getracht er bovenop te zitten. Interview met dr. J.P. Pronk’, in: L.J. van Damme en M.G.M. Smits (red.), *Voor de ontwikkeling van de derde wereld. Politici en ambtenaren over de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1989* (Amsterdam 2009) 167-188, aldaar 173; HTK 1975-1976, 1080.

⁵³ Malcontent, Nekkers en Van Dam, ‘Inleiding’, 33-34; Van Damme en Smits, ‘Ik heb getracht’, 174.

⁵⁴ HTK 1975-1976, 1080; HTK 1975-1976, 1104.

ontwikkelingssamenwerking als zij zich nu zou committeren aan de standpunten van de EEG.⁵⁵

Tweede Kamerlid Durk van der Mei van de CHU was de eerste die Pronk vroeg welke rol hij voor Nederland voorzag na deze Zitting.

Nederland wil op het gebied van de ontwikkelingssamenwerking in de wereld een voorbeeldrol spelen. Dat is op zich zelf een goede zaak. [...] In z'n artikel "Iedereen uit de pas, behalve ik" constateert mijnheer Heldring in NRC/Handelsblad van 21 oktober 1975 een verandering in de houding van Minister Pronk: In 1974 nog een beleid, dat zo onafhankelijk mogelijk van de EEG was; in oktober 1975 stelt de Minister, dat Nederlands opdracht binnen de Europese Gemeenschap ligt. Het is op z'n minst genomen interessant om de Minister te vragen welke ontwikkelingen zijn denken in dit opzicht heeft doorgemaakt, op welke wijze Nederland het beste z'n voorbeeldrol kan spelen. Ik zie ook die uiteenzetting met belangstelling tegemoet.⁵⁶

De gidslandfunctie werd in deze vraag vertaald naar een land dat onafhankelijk van een groter machtsblok beleid moest voeren. Uit het antwoord van Pronk blijkt dat hij deze invulling niet deelde. Ook had hij zijn eigen omschrijving van gidsland losgelaten. Volgens hem zou Nederland helemaal geen voorbeeldrol kunnen spelen. Bij hem was het besef ingedaald dat een grote stap van de EEG meer teweeg zou brengen in de Wereld dan een kleine stap van Nederland.⁵⁷

[...] het vraagstuk van de ontwikkelingshulp, overdracht van inkomen. Ik ben van mening dat, waar het gaat om aangelegenheden, die te maken hebben met internationaal-economische structuren, het inderdaad geen enkele zin heeft, dat Nederland probeert in zijn eentje beleid te voeren buiten de EEG om. Op het terrein, waar over de internationaal-economische structuren, behorende tot vraagstukken van internationaal-economische orde, wordt onderhandeld, wordt niet gekeken naar afzonderlijke Lid-Statens, afzonderlijke landen zonder machtspositie, maar wordt gekeken naar machtsblokken. Net zoals ontwikkelingslanden zich tot een machtsblok proberen aaneen te sluiten, net zoals de Verenigde Staten een machtsblok zijn, Japan een grootmacht is, is de EEG een grootmacht. Op dat terrein worden de beslissingen – men kan dat betreuren of niet

⁵⁵ HTK 1975-1976, 1104.

⁵⁶ HTK 1975-1976, 1083.

⁵⁷ HTK 1975-1976, 1089.

betreuren, maar het is niet anders – genomen door een aantal grootmachten, zich tot economische grootmachten aaneengesloten hebbende landen.⁵⁸

Kortom, volgens Pronk zou een besluit van de EEG veel meer zoden aan de dijk zetten dan een progressief, maar geïsoleerd, Nederlands standpunt, wanneer het ging om economische en monetaire structuurveranderingen.⁵⁹

Dat Pronk tot dit inzicht is gekomen kan verklaard worden door te bestuderen hoe het ontwikkelingsvraagstuk in het gelijkgezindenoverleg en de UNCTAD aan de orde is gekomen. Het gelijkgezindenoverleg functioneerde in die tijd nog steeds. Zoals Kuitenbrouwer heeft betoogd vervulde Nederland hier binnen aldoor een actieve rol. Echter, alle voorstellen die Nederland binnen dit overleg deed en die te maken hadden met het realiseren van de NIEO sneuvelden uiteindelijk in het EEG-beraad. Uiteindelijk zou het gelijkgezindenoverleg mislukken in 1979 en werd de invoering van de NIEO geblokkeerd.⁶⁰

Binnen de UNCTAD bleek het ook lastig om het progressieve ontwikkelingsbeleid van Nederland in de schijnwerpers te zetten. Dit kwam ten eerste doordat het overleg in de UNCTAD tussen groepen plaatsvond, de groep van westerse geïndustrialiseerde landen, de groep van communistische landen en de ‘Groep van 77’, welke onderling als één partij optraden. Ten tweede kwam dit doordat tijdens de UNCTAD alleen onderwerpen aan de orde kwamen waar de EEG exclusief zeggenschap over had. Het enige wat Nederland kon doen binnen dit overleg was proberen de EEG landen in de door Nederland gewenste richting te bewegen.⁶¹

Dat Pronk stelde dat een beslissing van de EEG veel meer invloed had dan het beleid van Nederland op zichzelf was in feite het maskeren van het gegeven dat Nederland internationaal gezien heel weinig speelruimte had. Pronk kon bijna niets anders kon doen dan mee te gaan met de doelstellingen van de EEG wilde hij nog enige voet hebben in het ontwikkelingsvraagstuk. Gesteld zou kunnen worden dat het te optimistisch is gedacht dat een klein land met een internationaal-idealistische politiek

⁵⁸ HTK 1975-1976, 1104.

⁵⁹ G. Ringnalda, ‘Verwachtingen en teleurstellingen. De Nederlandse rol in het VN-ontwikkelingsbeleid, 1960-1980’, in: J.A. Nekkers en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999) 201-216, aldaar 214.

⁶⁰ Nils Gilman, ‘The new international economic order: A reintroduction’, in: ‘Toward a history of the new international economic order’, themanummer, *Humanity Journal* 6 (2015) 1, 1-16 aldaar 7-9; Bas de Gaay Fortman, ‘Nederland gidsland in Noord-Zuidbetrekkingen?’, *Internationale Spectator* jaargang onbekend (2001) 7/8, 375-379 aldaar 376-377.

⁶¹ Ringnalda, ‘Verwachtingen en teleurstellingen’, 215.

een grote betekenis zou hebben in de wereld. De realiteit was dat een klein land alleen betekenis had wanneer het onderdeel was van een groter machtsblok.

In deze constatering ligt in feite het loslaten van het gidslandstreven besloten. De instelling dat Nederland de ontwikkelingslanden kon helpen economisch en politiek zelfstandig te worden en dat zij andere westerse landen mee kon laten doen aan deze self reliance-politiek, was na november 1975 nagenoeg verdwenen. Voor Nederland alleen was er te weinig speelruimte om het ontwikkelingsbeleid ten uitvoer te brengen.

Vanuit de Tweede Kamer waren de reacties enerzijds begripvol, anderzijds werd er van Pronk enige verantwoording gevraagd over deze omslag. Harry Aarts van de KVP stelde dat de stem van machtsblokken drie jaar eerder ook belangrijker was dan die van landen an sich en vroeg Pronk op welke manier de situatie nu verschilde. Pronk antwoordde hier op dat dit te maken had met de toenemende complexiteit rondom de onderhandelingen over het ontwikkelingsvraagstuk. Vóór de oliecrisis, zo betoogde hij, hadden de gezamenlijke ontwikkelingslanden nauwelijks een economisch machtsinstrument. Echter, de olieboycot die Arabische landen in 1973 als machtsinstrument hadden ingezet tegen Nederland en andere westerse landen, was voor de ‘Groep van 77’ een inspiratiebron geweest. Zij hadden dezelfde strategie van confrontatie en polarisatie gekozen via het eisenpakket voor de NIEO. Over het ontwikkelingsvraagstuk zou nu worden onderhandeld, en volgens Pronk was het daarom belangrijk om gebruik te maken van de economische machtsverhoudingen die er waren om te komen tot een wijzigende internationale economische orde.⁶²

Arie van der Hek van de PvdA had begrip voor de keuze van Pronk om zich binnen standpunten van de EEG op te stellen. ‘Ook om praktische redenen is het mijns inziens verstandig dit als Gemeenschap te doen en dat de Minister probeert de Gemeenschap tot een bepaald standpunt te brengen.’⁶³ Fred van der Spek van de VVD vatte Pronks conclusie nog eens kort samen. Hij zag in het betoog van Pronk een toon die liet blijken dat de minister voor zijn eigen politiek nog maar een kleine opening zag om echt belangrijke resultaten te bereiken.⁶⁴

Deze woorden van van der Spek waren grotendeels in overeenstemming met met de inleiding van de Memorie van Toelichting voor het dienstjaar 1977, gepresenteerd door Pronk en Van der Stoel. In deze Toelichting stond dat de regering zich nog wel in

⁶² Malconent, Nekkers en Van Dam, ‘Inleiding’, 31-32; HTK 1975-1976, 1104.

⁶³ HTK 1975-1976, 1105.

⁶⁴ HTK 1975-1976, 1126.

zou zetten voor de self reliance van ontwikkelingslanden, maar hier werd ook in de inleiding een kritische noot bij geplaatst.

De ondergetekenden zijn er zich overigens zeer wel van bewust dat de hier gegeven, onvermijdelijk in algemene termen vervatte omschrijving van hun beleid gezien moet worden tegen de achtergrond van de omstandigheid dat de mogelijkheden die Nederland ten dienste staan om de grote en belangrijke internationale ontwikkelingen te beïnvloeden, beperkt zijn. De invloed die ons land kan doen gelden zal uiteraard van geval tot geval verschillen, afhankelijk van de aard van de problematiek en van de bijzondere omstandigheden waarin deze zich voordoet. Voor vele grote ontwikkelingen evenwel – de betrekkingen tussen de supermachten, de opkomst van nieuwe politieke of economische machtscentra en samenwerkingsvormen, het verloop van lokale conflicten, de opkomst en verspreiding van militaire en andere technologieën, de situatie ten aanzien van grondstoffen en natuurlijke hulpbronnen, om slechts enkele voorbeelden te noemen – geldt dat ons land over het algemeen de gevolgen hiervan moet ondergaan zonder aan de daaraan ten grondslag liggende oorzaken veel te kunnen veranderen.⁶⁵

Uit deze opmerking blijkt dat de ministers in het ontwikkelingsbeleid rekening hielden met smalle marges op het terrein van ontwikkelingssamenwerking, maar dat ze er ook van uit gingen dat Nederland op sommige terreinen niks kon betekenen. Concluderend zou gesteld kunnen worden dat het gidslandstreven in deze memorie definitief is losgelaten door Pronk. Dat het Nederlandse beleid internationaal niet zoveel heeft kunnen verwezenlijken omdat de speelruimte klein was, gaf hij ook toe bij zijn aftreden nadat het kabinet was gevallen. Hij hoopte wel dat Nederland een klein beetje als voorbeeld had kunnen dienen.⁶⁶

Het opgeven van het gidslandstreven lijkt heel plotseling te zijn gegaan vanwege de uitspraak die Pronk eind 1975 deed. Toch is er gebleken dat achter die uitspraak een proces schuil ging, waarin de wil om het progressieve beleid te etaleren er wel was, maar dat dit uiteindelijk niet gehoord werd in de politiek van grote machtsblokken. Naast dat Nederland een te kleine stem had binnen de machtsblokken werden ook de onderhandelingen omtrent het ontwikkelingsvraagstuk gecompliceerder. Binnen de onderhandelingen werd het vraagstuk een economisch machtsinstrument welke de ontwikkelingslanden en de westerse landen niet dichter tot compromissen heeft

⁶⁵ HTK 1976-1977, Bijl. A, 14100-V Rijksbegroting, nr. 2, MvT, p. 2-5.

⁶⁶ Kuitenbrouwer, *De ontdekking van de Derde Wereld*, 153.

gebracht. Voor Nederland betekende deze veranderende situatie een bijstelling binnen het eigen ontwikkelingsbeleid. De individuele gidsrol voor Nederland werd vervangen door de rol van een speler binnen de EEG. Een speler die weliswaar nog wilde proberen de EEG-partners tot een bepaald standpunt te leiden, maar niet meer de afzonderlijke gidsrol op zich nam.

Conclusie

In deze scriptie is onderzocht welke rol de Nederlandse regering voor zichzelf zag weggelegd in het ontwikkelingsbeleid onder kabinet-Den Uyl, hoe deze rol veranderd is en hoe deze verandering valt te verklaren. Daarbij is gedurende het onderzoek voortdurend gelet op de betekenis die het begrip gidsland in deze jaren heeft gekregen. Om in deze conclusie de hoofdvraag helder te kunnen beantwoorden, zal er eerst ingegaan worden op de bevindingen bij de verschillende deelvragen.

Om de relevantie van dit onderzoek duidelijk in kaart te brengen is er een kort historiografisch overzicht geschetst van verschillende studies over het Nederlandse ontwikkelingsbeleid en het gidslandstreven onder kabinet-Den Uyl. In dit overzicht is duidelijk geworden dat het ontwikkelingsbeleid en het begrip gidsland via verschillende methodes en vanuit verschillende perspectieven is onderzocht. Zo is het Nederlandse beleid onder andere in een vergelijkend perspectief geplaatst met het beleid van andere westerse landen door Peter Malcontent en Jan Nekkers enerzijds, en Maarten Kuitenbrouwer anderzijds. Malcontent en Nekkers hebben in hun onderzoek de toegevoegde waarde van het Nederlandse beleid ten opzichte van het beleid van andere westerse landen onderzocht. Een gidsland was in hun ogen dan ook een land wat in zijn beleid een meerwaarde bood dan wat er internationaal gezien al werd gedaan. Volgens de auteurs was het Nederlandse beleid een progressieve uitbouw van reeds verkondigde ideeën.

Maarten Kuitenbrouwer heeft het beleid ook in een vergelijkend perspectief geplaatst, maar hij heeft onderzocht in hoeverre Nederland méér gaf aan ontwikkelingshulp dan andere westerse landen. Het feit dat Nederland voortdurend boven de rest van andere gelijkgezinde landen uit stak in de ontwikkelingshulp was voor hem het idee van het zijn van een gidsland.

Ook is het gidslandidee onderzocht als facet van het moreel activisme dat volgens James Kennedy in de jaren zeventig hoogtij vierde. Hierbij werd het ontwikkelingsbeleid gezien als een morele opdracht van de Nederlandse regering om de derde wereld te helpen en betekende het zijn van een gidsland het zijn van een moreel voorbeeld.

De toegevoegde waarde van dit onderzoek vertaalt zich in het feit dat er geen vooraf vastgestelde definitie van het zijn van een gidsland is gepresenteerd, maar dat onderzocht is dat de betekenis van dit begrip volledig door historische actoren bepaald

werd. Daarnaast is het ontwikkelingsbeleid niet vergeleken met het beleid van andere westerse landen, maar is het bestudeerd op regeringsniveau.

Vanuit deze benadering is er vervolgens onderzocht welke rol Nederland in de eerste twee jaren van het kabinet toebedeeld kreeg in het ontwikkelingsbeleid. Hier is gebleken dat Nederland volgens de Minister van Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk een tweeledige rol moest vervullen die in dienst stond van de self reliance-politiek, welke streefde naar de politieke en economische zelfstandigheid van ontwikkelingslanden. In de eerste plaats betekende gidsland het zijn van een bemiddelaar. Deze bemiddelende rol werd door Pronk vormgegeven via het gelijkgezindenoverleg waarin Nederland, samen met andere gelijkgezinden landen, een brugfunctie vervulde tussen ontwikkelingslanden en geïndustrialiseerde landen ter bevordering van de onderhandelingen over de totstandkoming van de Nieuwe Internationale Economische Orde. De realisatie daarvan zou bestaande politieke en economische afhankelijkheidsrelaties volgens Pronk doorbreken. In de tweede plaats werd de functie van gidsland vertaald de rol van voorwaardelijke hulpverlener. Deze rol uitte zich middels de selectiecriteria die Pronk toepaste bij het selecteren van concentratielanden voor de Nederlandse ontwikkelingshulp.

Vanuit het parlement kwamen wisselende reacties op deze invulling van de gidslandrol. Zo werd er betwijfeld of ontwikkelingslanden ondanks de self reliance-politiek ook daadwerkelijk ‘vrij’ zouden zijn van elke vorm van onderdrukking. Daarnaast werd het streven naar de NIEO te ambitieus bevonden omdat, volgens sommige parlementariërs, de wereld zich niet zo snel zou laten hervormen. De handhavende rol werd het felst bekritiseerd. De selectiecriteria vormden volgens verschillende Kamerleden een te rechtstreekse bemoeienis met de interne sociaal-economische en politieke verhoudingen binnen ontwikkelingslanden. Deze bemoeienis werd zelfs zo erg bevonden dat Pronk beschuldigd werd van neokolonialisme.

De ambitieuze insteek van het ontwikkelingsbeleid zou uiteindelijk drastisch herzien worden vanaf halverwege 1975. De verklaring voor, en aanleiding tot deze herziening is uiteengezet in het laatste hoofdstuk. Na het voorzitterschap bij de Zevende Bijzondere Zitting van de Verenigde Naties had Pronk verklaard geen aanhanger meer te zijn van het idee om Nederland een gidsland te laten zijn. Hij stelde dat Nederland in haar eentje geen beleid kon voeren, simpelweg omdat ze niet opgewassen was tegen de grote machtsblokken in de wereld op het terrein van besluitvorming. Dit kwam enerzijds doordat Nederland het ontwikkelingsbeleid niet goed kon etaleren in het

internationaal overleg: binnen de UNCTAD, waar vooral onderwerpen werden behandeld waar de EEG enkel zeggenschap over had, en binnen het gelijkgezindenoverleg waar verschillende voorstellen van Nederland in een later stadium alsnog tegengehouden werden. Anderzijds kwam dit door de toenemende complexiteit van de onderhandelingen over het ontwikkelingsvraagstuk. Dit vraagstuk was in de handen van ontwikkelingslanden een machtsinstrument geworden waarmee zij westerse landen via een eisenpakket onder de noemer Nieuwe Internationale Economische Orde rond de onderhandelingstafel konden dwingen. Voor Pronk betekende deze internationale stand van zaken een aanpassing van de rol voor Nederland. Wilde Nederland een bijdrage kunnen leveren aan de ontwikkelingssamenwerking, dan moest zij opereren binnen de Europese Economische Gemeenschap en hierbinnen proberen de andere partners tot een bepaald standpunt te bewegen.

Concluderend zou gesteld kunnen worden dat de Nederlandse regering, en dan voornamelijk Jan Pronk in de eerste jaren zijn gidslandidee voor Nederland vertaald heeft naar een bemiddelende en handhavende rol in het ontwikkelingsbeleid. Deze functies kwamen tot uiting in het gelijkgezindenoverleg en de selectiecriteria van het concentratielandenbeleid. In de laatste helft van de regeerperiode is deze gidsrol veranderd naar een indirecte beleidsvoerende rol binnen de Europese Economische Gemeenschap. De enige manier waarop Nederland nog enige invloed in de mondiale ontwikkelingssamenwerking kon uitoefenen was door zich achter de Gemeenschap te scharen, maar wel proberen om de standpunten in een gewenste richting te sturen. Het handhaven van een internationaal-idealistische politiek bleek voor een klein land als Nederland niet de gewenste uitwerking te hebben. Waar door Voorhoeve gesteld werd dat een klein land zich via deze politiek kon laten gelden, bleek in de realiteit dat deze strategie niets kon beginnen tegen de grote machtspolitiek.

De gehanteerde methode voor het onderzoek laat zien dat achter geconstateerde begripsveranderingen in de geschiedenis complexe debatten en transformerende internationale omstandigheden schuil gaan. Zoals Reinhart Koselleck al vaststelde toen hij de kaders van de begripsgeschiedenis schetste heeft begripsvorming een sterke wisselwerking met ontwikkelingen op politiek gebied. Het centrale begrip gidsland heeft geen vaststaande inhoud gehad, maar deze is meegedeind met de context waar in deze geplaatst is en de betekenis die historische actoren er aan hebben gegeven. Binnen de debatten die gedurende de periode 1973 tot 1977 hebben plaatsgevonden, is het

begrip gidsland in eerste instantie van een duidelijke betekenis voorzien, maar de inhoud werd naarmate de regeerperiode voortduurde steeds meer bevraagd. Uiteindelijk is het begrip onhoudbaar gebleken.

Dit onderzoek beslaat een periode van een paar jaar en heeft zich geconcentreerd op één kabinet. Een interessante suggestie voor nieuw onderzoek naar de gidslandrol van Nederland zou kunnen bestaan uit de bestudering van de gidslandrol via de begripshistorische benadering over een langere tijdsspanne. In dat onderzoek zou wellicht bestudeerd kunnen worden of de betekenis van het begrip gidsland ook bepaalde trends vertoont. Het zou mogelijk kunnen zijn dat de inhoud van het begrip in een tijdsbestek van een aantal decennia weer gelijkenissen gaat vertonen met eerdere betekenissen. In dergelijk verder onderzoek naar de gidslandrol van Nederland zal er steeds rekening moeten worden gehouden met de fluctuerende betekenis van het begrip. Dit geldt ook in het algemeen voor onderzoeken waar bepaalde kernbegrippen een rol in spelen. Het constant alert zijn op de betekenis van een begrip en de context waarin deze geplaatst wordt zorgt voor een betere bevatting van het onderzochte.

Lijst van afkortingen

BNP	Bruto Nationaal Product
CHU	Christelijke Historische Unie
EEG	Europese Economische Gemeenschap
EG	Europese Gemeenschap
KVP	Katholieke Volkspartij
NAVO	Noord Atlantische Verdragsorganisatie
NIEO	Nieuwe Internationale Economische Orde
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
PPR	Politieke Partij Radicalen
PvdA	Partij van de Arbeid
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
VN	Verenigde Naties
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie

Literatuurlijst

Bronnen

Alle Kamerhandelingen en Memorie van Toelichting zijn afkomstig van:

www.stategeneraaldigitaal.nl

Memorie van Toelichting

1. HTK 1973-1974, Bijl. A, 12600-V Rijksbegroting, nr. 2, Memorie van Toelichting.
2. HTK 1974-1975, Bijl. A, 13100-V Rijksbegroting, nr. 2, Memorie van Toelichting.
3. HTK 1976-1977, Bijl. A, 14100-V Rijksbegroting, nr. 2, Memorie van Toelichting.

Handelingen van de Eerste Kamer der Staten Generaal

1. *Verslag der Handelingen van de Eerste Kamer der Staten Generaal 1973-1974.*

Handelingen van de Tweede kamer der Staten Generaal

1. *Verslag der Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1972-1973.*
2. *Verslag der Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1973-1974.*
3. *Verslag der Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1974-1975.*
4. *Verslag der Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal 1975-1976.*

Literatuur

1. Bossuyt, Marc en Jan Wouters, *Grondlijnen van Internationaal Recht* (Antwerpen-Oxford 2005).
2. Brandsma, Margriet en Pieter Klein, *Jan Pronk. Rebel met een missie* (Utrecht 1996).
3. Dam, van P., 'Beyond the merchant and the clergyman: Assessing moral claims about development cooperation', *Third World Quarterly* 35 (2014) 9, 1-24.
4. Damme van, L.J. en M.G.M. Smits, 'Ik heb getracht er bovenop te zitten. Interview met dr. J.P. Pronk', in: L.J. van Damme en M.G.M. Smits (red.), *Voor de ontwikkeling van de derde wereld. Politici en ambtenaren over de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1989* (Amsterdam 2009) 167-188.
5. Gaay Fortman, Bas de, 'Nederland gidsland in Noord-Zuidbetrekkingen?', *Internationale Spectator* jaargang onbekend (2001) 7/8, 375-379.
6. Gaay Fortman, Bas de, 'De vredespolitiek van de radicalen', *Internationale Spectator* (22 februari 1973) 109-113.
7. Gilman, Nils, 'The new international economic order: A reintroduction', in: 'Toward a history of the new international economic order', themanummer, *Humanity Journal* 6 (2015) 1, 1-16.
8. Hellema, Duco, *Dutch foreign policy. The role of the Netherlands in world politics* (Dordrecht 2009).
9. Hellema, Duco, *Nederland en de jaren zeventig* (Utrecht 2012).
10. Hellema, Duco, *Neutraliteit & Vrijhandel. De geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse betrekkingen* (Utrecht 2001).
11. Herfkens, E.L., 'Woord vooraf' in: J.A. Nekkers en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999) 7.
12. Hodge, Morgan Joseph, 'Writing the history of development (Part 1: The First wave)' *Humanity Journal* 6 (2016) 3, 429-463.
13. Kennedy, J.C., 'Nederland als het meest progressieve land ter wereld' in: Wim van Noort en Rob Wiche (red.), *Nederland als voorbeeldige natie* (Hilversum 2006) 105-118.
14. Koch, Koen, 'Nederland: gids of volger?', *De Gids* 160 (1997) 7/8, 477-482.

15. Kuitenbrouwer, M., 'Nederland gidsland? De ontwikkelingssamenwerking van Nederland en gelijkgezinde landen, 1973-1985', in: J.A. Nekkers en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999) 183-200.
16. Kuitenbrouwer, Maarten, *De ontdekking van de Derde Wereld. Beeldvorming en beleid in Nederland 1950-1990* (Den Haag 1994).
17. Malcontent, P.A.M., J.A. Nekkers en F. van Dam, 'Inleiding. Doe wel en zie niet om', in: J.A. Nekkers en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999) 11-60.
18. Malcontent, P.A.M., *Op Kruistocht in de Derde Wereld. De reacties van de Nederlandse regering op ernstige en stelselmatige schendingen van fundamentele mensenrechten in ontwikkelingslanden, 1973-1981* (Hilversum 1998).
19. Malcontent, P.A.M., 'De schaduwminister van Buitenlandse Zaken. Ontwikkelingshulp als politiek instrument', in: J.A. Nekkers en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999) 217-236.
20. Nekkers, J.A. en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999).
21. Ramakers, Jan, Gerrit Voerman en Rutger Zwart (red.), *Illusies van Den Uyl? De spreiding van kennis, macht en inkomen* (Amsterdam 1998).
22. Ringnalda, G., 'Verwachtingen en teleurstellingen. De Nederlandse rol in het VN-ontwikkelingsbeleid, 1960-1980', in: J.A. Nekkers en P.A.M. Malcontent (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (Den Haag 1999) 201-216.
23. Velema, W.R.E., 'Nederlandse begripsgeschiedenis. Ten geleide', in: N.C.F. van Sas (red.), *Vaderland. Een geschiedenis vanaf de vijftiende eeuw tot 1940* (Amsterdam 1999) 9-17.
24. Voorhoeve, J. J.C., 'Idealisme en realisme in het Nederlandse buitenlands beleid', in: S.W. Couwenberg (red.), *De Nederlandse Natie* (Utrecht en Antwerpen 1981) 80-99.
25. Voorhoeve, J.J.C., *Peace, profits and principles. A study of Dutch foreign policy* (Den Haag 1979).

Websites

1. Blokker, Jan, 'Een veranderend vaderlandbeeld' (versie 3 september 1999). Geraadpleegd op 15 maart 2016, via: <http://www.volkskrant.nl/boeken/een-veranderend-vaderlandbeeld~a515079/>
2. Brouwers, Arnout, 'Levert Ploumens vinger in de dijk werkelijk iets op?' (versie 28 mei 2015). Geraadpleegd op 15 maart 2016, via: <http://www.volkskrant.nl/opinie/levert-ploumens-vinger-in-de-dijk-werkelijk-iets-op~a4041453/>.
3. Canninga, Robbie, 'Donkere schaduwen verlicht' (versie 12 juni 2016). Geraadpleegd op 14 maart 2016, via: http://www.geschiedenis.nl/index.php?go=home.showBericht&bericht_id=244.
4. Heumakers, Arnold, 'Het verval is vaak de redding' (versie 20 juli 2007). Geraadpleegd op 15 maart 2016, via: <http://vorige.nrc.nl/krant/article1820107.ece>.
5. Parlement en Politiek, 'Kabinet-Biesheuvel I en II (1971-1973)' (versie onbekend). Geraadpleegd op 15 maart 2016, via: http://www.parlement.com/id/vh8lnhronvwa/kabinet_biesheuvel_i_en_ii_1971_1973.
6. Parlement en Politiek, 'Prof. Dr. J.P. (Jan) Pronk' (versie onbekend). Geraadpleegd op 15 maart 2016, via: http://www.parlement.com/id/vg09llfvqayy/j_p_jan_pronk.
7. Parlement en Politiek, 'Schaduwkabinetten' als mislukte opmaat naar een Progressieve Volkspartij' (versie onbekend). Geraadpleegd op 28 maart 2016, via: http://www.parlement.com/id/vh8lnhrq7ybf/schaduwkabinetten_als_mislukte_opmaat.
8. Parlement en Politiek, 'Prof. Dr. Ir, J.J.C. (Joris) Voorhoeve' (versie onbekend). Geraadpleegd op 28 maart 2016, via: http://www.parlement.com/id/vg09llni81wj/j_j_c_joris_voorhoeve.
9. UNCTAD, 'About UNCTAD' (versie 2013). Geraadpleegd op 20 maart 2016, via: <http://unctad.org/en/Pages/AboutUs.aspx>.